

APÁMRÓL, EMLÉKEZETBŐL ÉS DOKUMENTUMOK ALAPJÁN

PECHÁN BÉLA

Apámra és a vele kapcsolatos eseményekre negyedik életéveimtől emlékszem, de ha csak a személyes élmények alapján kellene róla szólnom, bizony eléggé nehéz helyzetben lennék, hiszen mindössze az 1910-es évek elejétől 1922-ig, apám korai halálának évéig tudnék visszaemlékezni. Visszaemlékezni? Tizenöt éves voltam, amikor temették, s most, hogy felkérésre szólnom kell róla, talán természetes is, hogy sokszor hívom majd segítségül az apai hagyatékot: a családi leveleket, feljegyzéseket, iratokat. Pechán Józsefet, az embert szeretném ugyanis bemutatni, mert a művészről, művészetéről — ha sok mindent elhallgatva is — beszéltek, írtak is bőven a nálam sokkal illetékesebbek. Tekintettel arra, hogy a művészek esetében az ember mint főnév a civilben túl a művészt is jelenti, a vizsgálódás csakis párhuzamos vágányokon történhet, azzal, hogy apám életútjának ismertetéséhez és nem munkásságának értékeléséhez nyújtok újabb adalékot.

Visszapillantva gyermekkoromba, csak itt-ott bukkan fel egy-egy régi emlék. Csatornaparti séták, horgászás, sáncányeregetés... Emlékszem, hörghurutom miatt orvosunk javaslatára sokat kellett tiszta levegőn (akkor még létezett) tartózkodnom, de tekintet nélkül arra, hogy apám nagy természetbarát volt, nem értettem, hogy elfoglaltsága ellenére is miért ajánlkozott, hogy e sétákra ő és ne édesanyám vigyen. Órákon át csavarogtunk így a verbászi csatornaparton, s csak később fedeztem föl, hogy képeim milyen sűrűn jelennek meg csatornaparti motívumok. A sokszor egész délelőtt tartó séták unaloműzéséhez tartozott a sárcánykészítés. Nádszálból és több színű fluszpapírból, ma már azt is hozzátenném, művészi tökélyvel készült sárcányok voltak ezek, persze határozottan most már csak arra emlékszem, hogy legtöbbször nem én fogtam a hosszú cukorspárgán himbálódzó sárcányt, ami nem kis bosszúságot okozott, meg arra is, hogy apám, akit barátain kívül mindenki tiszteletet parancsolóan csakis művész Úrnak szólított, itt a csatornaparton valahogy olyan gyerekes lett, mint én.

Számomra máig eldöntetlen kérdés, hogy festő lettem volna-e apám „segítségé” nélkül is, viszont tény, hogy amint hajlandóságot észlelt nálam a festészet iránt, azonnal ecsetet adott a kezembe. Így történt, hogy öt-hat éves koromban már kisebb kartonhulladékokra képeket festettem, amelyek apám 1913-ban Verbászon megrendezett gyűjteményes kiállításán, érdekességeként ugyan, de helyet kaptak. Még a katalógusban is fel volt tüntetve mind a tizenöt festményem s felette apám megjegyzése:

„Pechán Béluska, 6 éves fiam festményei. Festette részint természet után, részint fejből.” Apám festményeinek ára 50 és 500 korona között mozgott, az enyém ára 5 korona volt. Tavaly, a hetvenedik születésnapomon köszöntő írásban fiatal méltatóm azt írta, hogy ezek az ötkoronás festmények azért jelentősek, mert a nagy mester egy-egy helyrehozó vonását őrzik. Nyilván így igaz.

Mindezt azért írom le, mert apám, amikor csak tehetett, olyan jelenségekre hívta fel a figyelmemet, amilyeneket csak művészember vehet észre.

— Nézd csak, ott, azt az utat! — és rámutatott a lucskos, sáros verbaszi falusi utca egy kanyargós részére.

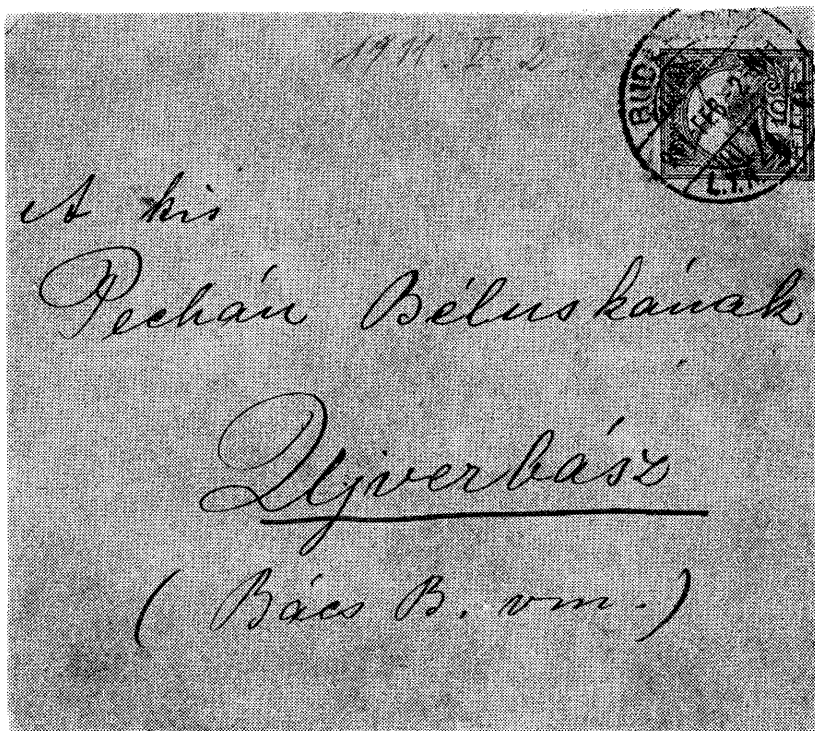
— Látod . . . Milyen lila színben fénylik a sár, és ott mellette a kerékvágások felső peremén milyen narancssárgán verődik vissza a napfény.

Pestre is többször föl vitt, ahol rendszerint Joeckel Antal nagybácsinál szálltunk meg. Tóni bácsi — mert mindenki így hívta őt — híres műpártoló és gyűjtő volt. Lakása valóban tele volt képekkel és szobrokkal. A falak szinte ki sem látszottak a képek mögül, de még a szekrények mögött is őrzött néhányat. Emlékszem, Tóni bácsi büszkén mesélte apámnak, hogy nem hiányzik innen a *baladó* festők közül senki. — Még te sem — mondta neki a vállát veregetve, mire apám azt válaszolta: „Nem is csoda, hogy ennek a mi piktorgárdánknak Tóni bácsi a kedvence.”

Apám több levelében beszél Joeckel Antal gyűjteményéről, az ott levő Rippl-Rónai-, Götz-, Sassy-, Kádár-, Csáktornyai-, Szigeti-, Egry- és Ziffer-képekről, a Stróbl-, Baranyi-, Körmendi- és Medgyessy-szobrokról és arról, hogy milyen hangulatosak Tóni bácsi szobái, amelyben a műértékeken kívül sok egyéb is van: könyvtár, pipatórium, régi óra- és fegyvergyűjtemény stb. Ugyancsak apám meséiből tudom, hogy itt jöttek össze esténként a fiatal, bohém és többnyire éhes piktorok nemcsak hoszszú, rendszerint reggelbe nyúló szakmabeli vitákra, hanem mert Tóni bácsinál mindig akadt valami jó bácskai harapnivaló s hozzá lélekemelő itóka is. Utánpótlásról rendszerint anyám gondoskodott.

Már bevezetőben említettem, hogy eléggé megkoptak emlékeim apámról, hiszen egy jó ideig, 1910-től a háború kitöréséig apám jobbra csak vendég volt itthon. Pesten rendezett be műtermet, és havonként csak egy-két napot töltött itthon. Talán nem érdektelen belekukkantani egy-néhány Pestről írt levelébe sem.

Pusztá kuriózumként íme egy pesti levél borítékja:

Bp. 1910. II. 12.

„...én még mindig festek és van még egy festőbácsi itt, Münchenből (valószínűleg Kálmán Péter — megj. P. B.), akinek már elmeséltem, hogy te is tudsz festeni...

...azt a régi hegedűt, amely nincsen befestve, neked adom, de nem szabad eltörni.” (Egy be nem fejezett, saját készítményű hegedűjéről van szó. — Megj. P. B.)

*

1910. XI. 8. (anyámnak)

„...holnap, szerdára be van jelentve Dr. Hoffmann látogatása, aki azért jön, hogy megtekintse a 'Luther a worms-i országgyűlés előtt' vázlatát. Meg szeretné venni...” (A verbászi evangélikus templomban 1911-ben meg is festette ezt az 5×8 méteres mennyezetképet. — Megj. P. B.)

*

1911. II. 2.

„Édes Kisfiam!

... nagyon szépen köszönöm a megemlékezésed apukád 36-ik születésnapjára... az apuka jól érzi magát és szorgalmasan dolgozik, mert a jövő hónapban kiállítani fog...”

*

1911. (?) (anyámnak)

... a legtöbb időmet a Művészházban töltöttem, ahol a tegnap megnyílt kiállítás rendezésén segítettem... Azt hiszem, hogy képeim feltűnést fognak kelteni...”

Apám hagyatékában sok levél van, köztük nagyon ismert festőktől érkezők is. Íme néhány kiragadott mondat ezekből:

Ziffer Sándor, Budapest, 1908. XII. 8.

... az örökös szaladgálás, hogy a Párisba valót előkaparhassam... A te megrendeléseidnek örülök, öreg, csak üsd a vasat, ahogy bírod. Igen sokat nyersz majd velem, ha Párisban lehetsz...”

*

„Fogadja Mélyen Tisztelt Pechán Úr a »Művészház«-ban kiállított képeire és az összes fővárosi napi- s hetilapok rendkívül elismerő bírálataira a Budapesti időszerű verbázi egyetemi ifjúság őszinte s — Verbászhoz tartozásunk miatt — szeretetteljes üdvözleteit s gratulációját!

Mindannyiunk nevében

Molter Károly b. k.”

*

Dr. Rózsa Miklós, Budapest, 1913. VI. 17.

„Kedves Pepim!

Szeretetteljes kártyádat hálással köszönöm. Soha jobbkor nem jöhetett. Éppen nagyon aggódtam érted, mert pár nappal azelőtt Jöckellel találkoztam, aki rémhíreket mesélt kisfiad és feleséged betegségéről...

... egy bizonyos, hogy bármily fordulatot vesznek a dolgok, Te mindig úgy a szívembe zárva maradsz, ahogy oda fűztelek, mióta nemes lényedet megismertem.

Üdvözöllek, csókolom kisfiad s kézsók feleségednek, Blanka is köszönt

Igaz híved

Miklós”

A MŰVÉSZHÁZ IGAZGATÓSÁGA

BUDAPEST, 1928. Jan. 8.
IV., Krisóf-tér 2. Telefon 92-54.gróf TELEKI GÉZA
elnök.gróf EDELSHEIM-GYULAI LIPÓT
márpártoló elnök.IVÁNYI-GRÜNWALD BÉLA
művészeti elnök.Dr. RÓZSA MIKLÓS
igazgató.

gróf BATTYÁNY GYULA

baró Dr. MADARASSY-BECK GYULA
országos képviselő.gróf ZICHY ISTVÁN
RIPPL-RÓNAI JOZSEF
a művészeti tanács elnöke.FERENCZY KÁROLY
festőművész.SZÜLLŐ GÉZA
országos képviselő.KERNSTOCK KÁROLY
festőművész.HORTHY BÉLA
festőművész.VÁGÓ LÁSZLÓ
műépítész.Dr. KOVÁTS ISTVÁN
ügyvéd.BORSZÉKY FRIGYES
bíró.

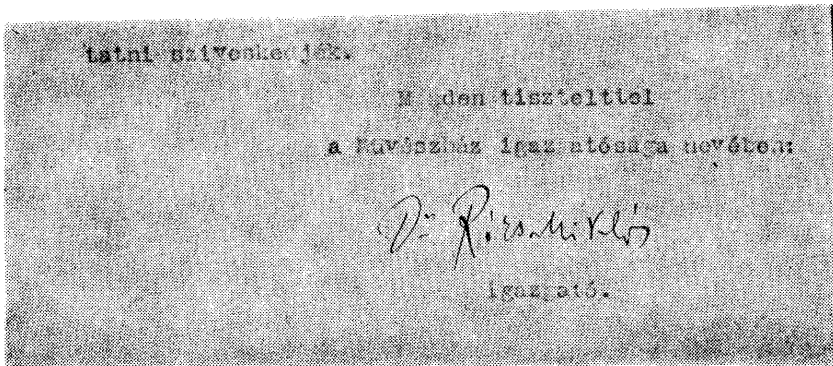
Igen tisztelt Művész Ur!

A bécsi mű észak kiállítására

Január 28.-án beszámul és a csoport kiállítás, melyre igen tisztelt Művész urunk van jelölve, február hó 8.-án megnyílik. Nagyon keresztes méltóságoskéveler postafordultával szeretnénk, hogy a kiállításban részt vegyen és munkájával? Amennyiben e két folyamán végleges bejelentést meg nem kapunk, úgy fogjuk tekinteni, hogy a kiállításban nem kíván részt venni.

Szíves válaszáat amennyiben lehetséges kérjük postafordultával, mert lemondás esetére, idejében gondoskodnunk kell más kiállítási anyagról. A csoport kiállítás rendezési munkálatait e hó 29.-én kezdjük és részvétele esetén kérjük, hogy munkáit legkésőbb ezen napra a Művészházba be szállítsa.

Dr. Rózsa Miklós, a Művészház igazgatójának levele

Rózsa Miklós *A magyra impresszionista festészet* című könyvében értékeli is apám munkásságát, a következőket mondva róla: „Pechán József is elsőrangú színlátónak indult s naturalisztikus színlátásból emelkedet fel a díszítő felfogásig. Ám rajzában és mintázásában ma is jelentkezik a naturalizmus ereje, csak éppen, hogy ma már tudatosan mellőz minden felesleges — és így zavaró — jelenséget s csak a szükségképpen jellemző, kellőleg kiaknázható dekoratív elemeket hangsúlyozza. A benső átélések — pedig mindig őszinte — heve nála sohasem jelentkezik indulatos és szenvedélyes színkicsapongásokban; férfias ereje, fegyelmezett tudása a legnagyobb színmámor közepette is megóvják az indokolatlan és szeszélyes lázadozásoktól. Most különben ő is határközhöz jutott: új formanyelven új stílust akar teremteni magának. E tisztán értelmi és már inkább csak formaművészetben, mely elsősorban a szerkezet egységére veti a fősúlyt, egyelőre még zavarja tán a kereső művészt, a megszokott naturalisztikus anyagszerűség önkéntelen jelentkezése, de viszont erős rajztudása és gazdaságos fegyelmezettsége segítségével lesznek a forma jogáért való szívós küzdelmében, úgy, hogy bizvást nézhetünk a legszebb reményekkel a jövődő pályafutása elé.”

Ezt a budapesti Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadásában 1914-ben megjelent könyvet maga a szerző küldte meg apámnak, ő viszont, egy hiányos keltezésű levél kópiájának tanúbizonyága szerint így köszönte meg:

„Kedves Miklóskám!

Mindenekelőtt fogadd hálás köszönetemet a könyvedért, melyet nem csak nagy érdeklődéssel, hanem igaz élvezettel olvastam végig, ti. még kefelenyomatban s így a könyv megérkezésekor csupán még Lyka előszavára lehettem kíváncsi, melynek szintén nagyon megörültem, mert olyan mintha benne saját érzelmeim megnyilatkozását látnám...

...és, hogy, *Lyka szavaival éljek, nem tudom megérteni, hogy valaki verekedjen más boldogságáért, hogy beverjék érte a fejét, amikor sokkal nagyobbat alkothat, ha kiállítások rendezése helyett könyveket írna. Ez a Te bűnöd.*"

(A levél befejező része hiányzik — megj. P. B.)

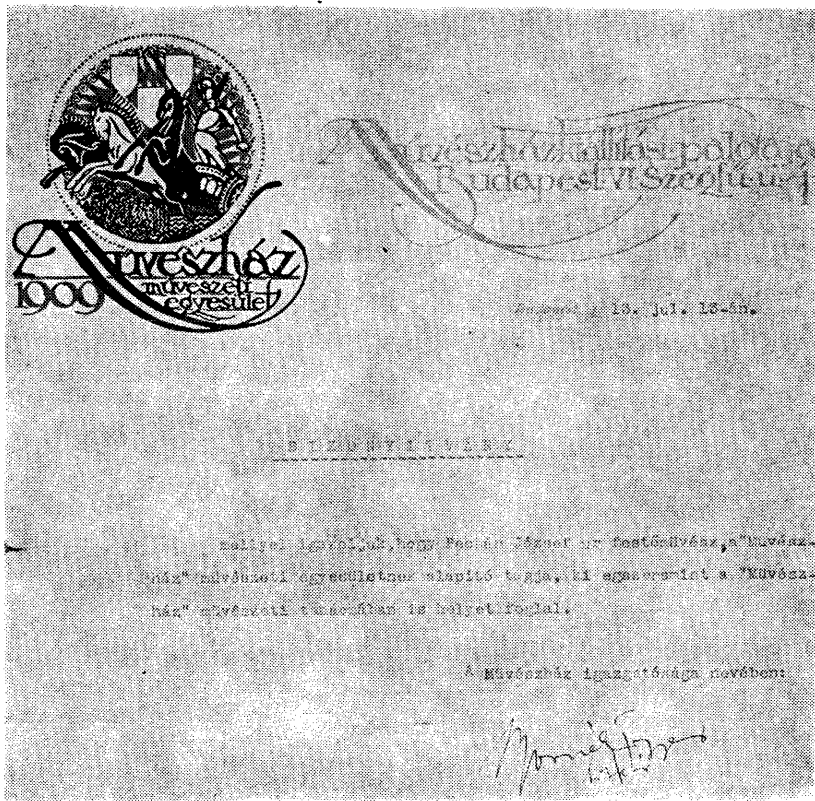
A tízes években dr. Rózsa Miklós a Művészház igazgatója volt, nevét sokszor hallottam otthon is. Ő volt apám leghűbb méltatója. Az ismert kritikus viszont nyilván becsülte apám munkáit. A Művészház 1912-ben megrendezett VI. csoportos kiállításon részt vevő festők közül Rózsa Miklós a következő nyolc „sokat ígérő művészre” hívja fel a figyelmet: Csáktornyai Zoltán, Egry József, Götz B. Ernő, Kornai József, Körmendi-Frimm Ervin, Pechán József, Schütz Julcsa és Ziffer Sándor.

A Művészház 1911-ben tartott első tisztújító közgyűlésén Rippl-Rónai lett a művésztanács elnöke, egy évvel később pedig már apám is művésztanácsi tag volt, együtt olyan ismert személyekkel, mint Boromisza Tibor, Egry József, Kádár Béla, Szigeti Jenő. (A Művészház katalógusa, Budapest, 1913, 14. p.)

Az *Interieur* (budapesti) szak- és iparművészeti képes folyóirat az 1912. február 10-i számában *Nyolc fiatal festőművészről* cím alatt, a Művészház VI. csoport-tárlatát elemezve, így ír apámról: „Pechán József évek óta egyik legnagyobb művésze kiállításainknak; azok előtt tudniillik, akik túl látnak a dísztermek hivatalos nagyságain. Nagy festői tudása (majdnem matematikáját írtunk), előkelően finom érzése, a látás finomsága s a megrögzítésnek mesés energiája, amely mindig à la prima dolgozik, széles, bátor foltjai mellett is meghatóan intim megjelenése olyan előkelő művészre vallanak, aki még Nyugaton is sok dicsőséget fog szerezni a magyar művészetnek és — a Művészháznak.”

Ezenkilencszáztizenháromban a Művészház a vidéki kiállítások rendezésére vonatkozó programjának keretében megrendezi apám gyűjteményes kiállítását. A több mint száz képből álló gyűjteményt később Zomborban, Palánkán, Verbászon és a megye más városaiban is bemutatták. Több szobrot állított ki ugyanezen a kiállításon apám jó barátja, Medgyessy Ferenc is.

A kiállításról *Az Újság* című budapesti napilap 1913. február 23-ai számában ezt írja: „Pechán József, az ismert fiatal festőművész, akinek a Művészházban rendezett gyűjteményes kiállítása a tavasszal osztatlan sikert aratott, felhívást kapott szülővármegyéjének, Bács-Bodrog megyének városaitól, hogy kollektív kiállítását vándorkiállítás keretében ott is mutassa be. A kiállítást, amelynek anyaga a kitűnő művész kétévi munkásságát tükrözi vissza és mintegy 100 képből áll, három helyen fogják bemutatni, és pedig e hó 16-tól 21-ig a művész állandó tartózkodási he-

Művészági bizonyítvány 1913-ból

lyén, Újverbászon; március 2-től 7-ig szülővárosában, Palánkán és március 16-tól 24-ig a vármegye székhelyén, Zomborban.

Bács-Bodrog megye társadalma nagy szeretettel várja a megye legismertebb festőművészt, aki bár a fővárosi kiállításokon már jó hangzású nevet szerzett magának, odahaza most hosszú évek után mutatkozik be, úgyhogy az első kollektív vándorkiállítás a legszebb siker reményével nézhet a vasárnapi vernissage elé.”

A kiállítás katalógusában Egy szó a modern művészetről címen apám megírta művészi ars poeticáját. Idézzünk néhány gondolatot ebből az írásból:

„Sok szó esik a laikus közönség körében is a modern művészetről, mégpedig olyformán, hogy az éppen divatban levő előadásmódokat és egyéb külsőségeket mondják modernnek. A modern szónak ily értel-

mezése pedig kizárja a művészi tartalmat, mert pusztán múltó divatot jelent. Az igazi művészet pedig soh' sincs divatnak alárendelve... A művész csak abban lát artistikumot, ami egyéni érzéséhez legközelebb áll, tehát csakis azokban az értékekben fejezheti ki egyéni energiáját. Minthogy a természet igen gyakran teljesen érdektelen, az igazi művész nem veheti figyelembe annak minden apró szeszélyét, hanem elsősorban az a főadata, hogy mindazok mellőzésével, amelyek egyéniségére zavarólag hatnak, megfelelő formába öntse legegényibb érzéseit és csak arról számoljon be, ami rá maradandó hatást gyakorolt...

A modern piktorgeneráció világnézete abban különbözik a régiekétől, hogy az érzékelésen alapszik, tehát aszerint értékeli benyomásait és azért helyezi az elemi hatások értékét a komplikáltak fölé.

A művészet valóban a természetben rejtőzik, de csakis az igazi művész tudja kiszakítani belőle olyformán, hogy folytonos kivonás által jut az artistikus alapértékhez. Ez az alapérték pedig nem egyéb, mint bizonyos ritmus, amely a formák fölépítésében, a színek kompozíciójában és a vonalak szintézisében nyilatkozik meg. Sajátságos jellege pedig a művész egyéni elrendezésétől függ. És éppen ez a sajátos jellege nagyon sokszor az a pont, amelynél a laikus a kép szemlélése közben elfelejti, hogy ennek megítélése nem a normális látásra való hivatkozással, hanem csakis a művészet lényeges szempontjából történhetik."

A Művészház kiállításait a kritika nagy elragadtatással fogadja. Szinte minden pesti lap ír róla. Apámat a fiatal festőnemzedék legjobbjai közé sorolják, a lehető legszebb jövőt jósolva neki. A hirtelen felfelé ívelő pályát azonban derékba töri a háború 1914-ben. Pestről gyorsan hazatér Verbászra, majd 1915 januárjában hadi szolgálatra bevonul Szabadkára. Itt találkozik festőtársaival, Oláh Sándorral és Kálmán Péterrel, valamint Baranyi Károly szobrásszal, akik valamennyien a szabadkai Hadsegélyező Hivatalban szolgáltak. Apám bevonulása után nem sokkal megbetegszik, és így kerül a budapesti Hold utcai Hadikórházba. 1916 májusában tér ismét haza, s azonnal fel is mentik a hadi szolgálat alól. Ekkor Belgrádba utazik, és hadifestőként dolgozik.

A háború utáni nyomor bennünket sem került el, de egyes festőtársai még nagyobb bajban voltak. Emlékszem, apám egyszer összeszedte Götz nála lévő grafikáit, és a még néhány saját festményével a verbászi Kaszinóban tombolán értékesítette. Az így összegyűlt pénzt továbbította Budapesten nyomorgó barátjának. Otthon sokat emlegették ekkor Joeckel Antalt, a Tóni bácsit, a Friedmann és Tsa export-import cég jómódú prokuristáját, aki ugyancsak elszegényedett, és műtárgyainak eladogatásából tartotta fenn magát, de albérlőnek befogadja az akkor induló és később nálunk is sokszor megfordult Nagy Istvánt.

Apám a háború befejezése után különböző terveket sző. Érzi, Verbász nem nyújthatja számára azt, amire neki szüksége van. Legszívesebben

Budapestre menne, de a helyzet kilátástalansága miatt az Amerikába való kivándorlás mellett dönt. New York-i műkereskedőkkel és barátokkal levelez, de lehangolják az onnan érkező hírek, miszerint ott még az impresszionizmus kezdeti fokáig sem értek, és minden modern irányzatot irtózáttal vetnek el. Ezért igyekszik stílusának egy olyan kompromisszumos változatot adni, hogy azt az elkövetkező tevékenységének kezdeti nehézségein átsegítse. Portrékat fest, plakátokat készít, ismerkedik a lap-szerkesztéssel. Romániában élő nővérének 1921. október 3-án ezt írja:

„Én most kizárólag a művészetemmel foglalkozom, de a kilátástalan helyzet miatt nem akarok itt maradni... Mielőtt innen véglegesen elköltöznék, fel szeretnék keresni, amennyiben sikerül útlevelet szerezniem... Utazásunk csak jövő év tavaszán vagy a nyár folyamán válik esedékessé.”

Ugyanebben az évben nagybácsimnak a következőket írja:

„Szorgalmasan tanulok angolul, hogy ne tökéletes analfabétaként érkezzem oda. Meiértől és Filiptől is kaptam levelet, ők nagyon biztatnak. Szorgalmasan dolgozok jövődő kiállításomon, de nem tudok annyi pénzt felhajtani, amennyi a keretezéshez szükséges. Béla jelenleg a gimnázium negyedik osztályába jár, és olyan élénk érdeklődést mutat a kémia és az elektrotechnika iránt, hogy az egész ház tele van mindenféle savakkal, eszenciákkal, vegyszerekkel meg büzzel...”

Ugyanebben az időben, 1921-ben, Amerikában élő nagybácsimnak (Tóni bácsi édes bátyjának) írja:

„... és köszönöm a küldött újságokat és folyóiratokat, amelyekből látható, hogy milyen magaslaton áll az ilyesmi Amerikában. Vagy nem léteznek Amerikában emberek, akiknek szellemes, egészséges és eredeti humorérzékük van, hogy az ilyen nemű európai lapokkal vetekedhetnének, vagy pedig az amerikai polgár irántuk elfogul és egyáltalán nem fogékony egy egészséges és jó vicc iránt. Ez igen sajnálatos annál is inkább, mert — amint látom — az ilyen lapok jó megszerkesztéséhez minden technikai (mégghozá tökéletes) lehetőség fennáll, úgyhogy semmi akadályja annak, hogy valami igazán művészi és izléses kivitelezést létrehozzanak. Meggyőződésem szerint ezen a téren sokat lehetne javítani, csak jó kezekbe kéne helyezni. De a jelenlegi amerikai helyzetet nem tartom pillanatnyilag elég érettnek és alkalmasnak ilyesmi megkezdéséhez, ezért okosabbnak tartom utazásomat egyelőre elhalasztani. Ez azért nem jelenti azt, hogy lemondok róla, mert komoly az elhatározásom, de csak egy-két évben belül fog megvalósulni.”

Apám ezeket a várakozási éveket nem töltötte tétlenül. Ha nem festett, tervezett: épületeket és belső berendezéseket. A verbászi Kaszinónak tánc- és zenetermét, színpadát. Elkészítette a csatornaparton felépített strandfürdő vázlattervét. Válogatott színekompozícióban vitrázsokat tervez. Kovácsolt vasból függőlámpákat és egyéb dísztárgyat eszel ki, amit egy ügyes kovácsmesterrel együtt kivitelez. Díszletterveket készít, fest, sőt még rendez is. Megírja A főbíró című színdarabot. Nemcsak hogy színdarabokat rendez, hanem maga is fellép bennük. Társasestéken és jótékonyági rendezvényeken konferál, hegedül, szaval. Bökverseket ír a helyi lapokba, amiért sokszor összeütközésbe kerül azokkal, akik ezekben önmagukat ismerik fel. De ez még nem minden. Melodrámat ír és komponál. A Gavotte című zenekari szerzeményét többször is előadják. (Halálának első évfordulóján a verbászi Kaszinóban tartott emlékünnepelelyen, amelyen Szenteleky Kornél felolvassa a később *Színek és szenvedések* címen kis kötetben megjelent írását; a Klein-féle vonósnegyes is előadta a Gavotte-ot.)

1920-ban szobrászkodni is kezd. Az én mellszobromat faragja fehér márványkőből, és több szobrot, domborművet készít kőből, agyagból, gipszből. Biciklivel járja a határt, és zöldellő kukoricatáblákat, égető napsütésben úszó búzatáblákat fest. Kiállítást szeretne készíteni. Egy kettős gyermekportré még meg sem száradt az állványon, amikor szívbaja tragikus gyorsasággal végez vele. 1922. március 6-án, 47 éves korában hunyt el. Éppen akkor ragadta magával a halál, amikor már valóban alkalmas lett volna a hozzá fűzött reményeket beváltani. Ha most arra keresem a választ, hogyan lehetséges, hogy apám munkássága kimaradt mind a magyar, mind pedig a jugoszláv művészettörténetekből, lexikonokból, akkor csakis az tűnik számomra „elfogadható” magyarázatnak, hogy a háborús viszonyok konszolidációja után a Budapesten később újraalakult képzőművészeti köztudatban mint „élő” és aktív festő már nem kerülhetett be, új környezete pedig korai halála miatt úgyszólván még meg sem ismerhette.

Én túl fiatal voltam akkor ahhoz, hogy apámat életében jobban megismerjem. Amit róla később megtudtam, jobbára a hagyatéknak no meg késő öregkort megért anyámnak és apám egykori barátjai elbeszéléseinek köszönhetem. A művészt én csak a tulajdonunkban levő mintegy 50 festmény és számtalan rajz és vázlat, no meg az évek hosszú során felfedezett újabb és újabb képek alapján ismerhettem meg. Engem persze ő indított útnak. Tanítómesteremmé vált, és mástól soha annyit megtanulni és ellesni a festészetből nem tudtam, mint tőle. Talán ne is csodálkozzunk ezen.

Verbászon több mint száz festménye lehetett magántulajdonban, de sajnos a második világháború alatt számos festmény elkallódott. Budapesten is igen sok képe maradt, a tárlatokon kiállított festményeket rendre megvásárolták. A Művészház 1913. évi palotafelavató kiállításán szereplő Az ének című olajfestménye a Szépművészeti Múzeum tulajdonába került.

Végül azt a véleményemet szeretném kifejezni, hogy szükséges és hasznos volna (én erre már nem érzem magam elég rugalmasnak) egy szisztematizált keresést indítani a még fellelhető Pechán József-képek felkutatására és értékelésére. Meg vagyok győződve, hogy ily módon itt nálunk, de Pesten is igen sok festmény kerülne elő.

Ezzel aztán (de e kutatás nélkül is) jóvátehető volna egyes lexikográfusok, intézetek, kiadók, történetírók mulasztása, akik még azt sem hajlandók tudomásul venni, hogy valamikor létezett és dolgozott itt egy Pechán József nevű festőművész.

PECHÁN JÓZSEF*

1911-ben, Münchenben a Secession kiállításán egy eleven, friss tájkép csiklandozta fel képtárlátogatásokban ellankadó figyelmemet. A tájkép szerzője a katalógus szerint Pechán József volt. Nemsokára a pesti Műcsarnok és Művészház tárlatain találkoztam Pechán vásznaival; figyeltem, csodáltam, becsültem nagyszerű küzdelmeit a formával, akarását, törtetését tökéletes, magas művészi célok felé, bámultam ezernyi akadályokon keresztül feltörő hatalmas tehetségét. A palánkai lakatosinas a bécsi élc-laprajzolásán és a müncheni akadémián keresztül eljutott a párizsi Salonig, Eisenhut leíró klasszicizmusától Cézanne impresszionizmusán, Szinyeyei plein-air-jén keresztül Hollósy Simon mély látású, őszinte és egyszerű szavú naturalizmusáig.

És ez az izmos, ígéretes tehetség hirtelenül, hangtalanul negyvenhat nyugtalan évvel emlékezetében és zsongó, szunnyadó akarásokkal a lelkében halt meg néhány hónappal ezelőtt verbázi magányában. A változott idők közönye és parvenüése figyelemre sem méltatta távozását. Akik ismerték, becsülték és megértették a művészetét, azok aligha tudták, hogy ebben a széles, lapos bácskai faluban él, az a lomha sváb falu pedig, amely lakosának nevezhette, nem becsülte, és nem értette tiszta, nagyszerű, érdekes művészetét.

*

Pechán József nem csupán festőművész volt. Művész volt, tehetséges volt a művészet minden ágában. Költeményeket és színdarabokat írt, majdnem minden hangszeren játszott, és hozzá még jól játszott, önálló zenekari szerzeményei vannak, kitűnő színész volt, szellemes humorista, épületeket tervezett bámulatos hozzáértéssel, nagyszerűen, lelkesen mintázott és művészien kalapácsolta a márványt — mégis, mint festő volt

* *Bácsmegyei Napló*, 1922. december 24.

igazán nagy és kimagasló jelenség. Nem volt állandó iránya és megszo-
kott iskolája. Impresszionista volt a szó egyszerű és nemes értelmében,
bár több változást, eltérést lehet képein észrevenni. Utakat keres, igaz-
ságok után törtet, és ha úgy látja, hogy az egyik út hibás és céltalan,
otthagya azt, újak után kutat, kínlódik a kezdet keménységein, mint
kincskereső bányász, majd mikor belátja, hogy a „kezdet út”on nem ér
célhoz, könnyedén visszafordul, és frissen kezdi előlről a harcot a for-
mával, a szemléléssel, a meglátással, a téri hatással, a színkifejezéssel.
Első kiállított nagy vászna: „Az utolsó gyufaszál”, főleg rajzi tehetségét
árulja el. Színekben és levegőben félénk, bátortalan alkotás. A konzerva-
tívok, a „képszerkesztők” jámbor, bár nem őszinte tisztelője. De Hollósy
mellett látni kezd, új észrevevések és meglátások kincseihez jut. „Mintha
kába álomból ébredtem volna fel — jegyzi fel életrajzában —, egyszerre
új célok, új problémák előtt találtam magamat erőtlenül és tanácstala-
nul, mint gyermek egy könyv előtt, amelyben még nem tud olvasni.”

Kínlódik, küszködik, bízik, harcol, javítgat, lelkesedik. Megéri a nagy
franciákat: Manet-t, Claude Monet-t, Bastien-Lepage-t, de nem szegődik
csatlósukul. Hollósy mestere, de nem bálvány, a nagybányai iskola erős
hatással van rá, de azért nem hűséges és elvakult tanítvány. A Művész-
házban nagy, szimbolista irányú vásznakat állít ki, de mellettük nyu-
godt, előkelő portrék, meleg, hangulatos és eleven színű csendéletek is az
ő nevét viselik. Nem csatlakozik hangos szavú klikkekhez, nem köti ma-
gát állandó modorhoz, egyénisége és művészi jellege mégis minden képén
kiérezhető. Gondosan, szeretettel ül a témához, és a festőből csakhamar
rajongó lesz, beleéli magát a hangulatba, túlaradó rokon szívvel simo-
gatja az anyagát, mint kedves, gügyögő gyermekét. Nem másol hidegen
és üzletszerűen, a művész és tárgya között felolvad minden űr, minden
hűvösség, átérzi, átéli a kukoricaföldek, a muskátlik, a furdó nimfák
vagy a befőttes üvegek hangulatait. Szívét viszi bele minden ecsetvonás-
ba. Csupán egyes megrendelt aroképénél lehet észrevenni a kedvtelensé-
get, a rosszul palástolt unalmat, egyedül itt lehet Pechánnál imitativ mű-
vészetéről szó, máskülönben mindig architektikus. Hildebrand meghatá-
rozása szerint: kutatva alkot, művészi érzéseket elégít ki, szóval poétája
és nem leírója, lemásolója, a természetnek. Sokat foglalkozik azonban
azokkal az arcokkal, melyek érdeklik és vonzzák. Fény-, szín- és tónus-
keresése szinte tiszta lélektan. Különösen önmagát csodálta, kutatta és
elemzi, mint az önmagát megismerni vágyó görög bölcs. Onarcképei
kegyetlenek és nagyon mélyek, szinte tragikusak. Őszintén, egyszerűen és
fájdalmasan adja a szárnysegett lendületet, a kínlódó, magában álló
művészt, a bilincsbe vert akarat kemény komorságát.

Képei különben tele vannak fényvel és derűvel. Hétköznapi modora,
falusi kedélyállapota legtöbbször derűs, beszéde nagy társaságokat fa-
kaszt nevetésre, élcelődése jókedvű bizakodást csöpögtetnek a csüggedt
emberekbe. Mindez megérezhető képein is. Ha Pechánt orvoslélektani

szempontból osztályozni kellene, úgy mindenesetre a ciklotimikusok osztályába kerülne, melyben a nagy humoristák és nagy realisták vannak, amelyben a duzzadó, jókedvű hangulatok váltakoznak futólagos elkomorodásokkal. Különösen tájképei és csendéletei ragyogják vissza derűs, ötletes, jószívű és jókedvű hangulatait. Telt, vidám és mindig friss színei szinte mosolyognak, mint májusi, tulipános délelőttök. Üdeség és kedélyesség csillog a képeken, a tömegek nagyszerű elevenséggel mozognak, az aktok buján, erejüktől vidáman nyújtózkodnak, a levegő pedig pajkosan szalad tova, mint forgóval szaladó fiúcska. „Szeressük az életet, mert az élet szép” — ezt hiszi, ezt hirdeti Pechán, ha a bácskai szüretet, ha tavaszi szántóföldeket, ha retek- vagy sárgarépacsomókat fest.

Bámulni kell nagyszerű rajzi tudását, tökéletes anatómiáját, de legcsodálatraméltóbb a színekkel bánni tudó tehetsége. Ő, milyen friss, tüzes, életszerelmes színek! Nem ismeri a megalkuvó, búcsúzkodó fáradt hangulatokat, s bár színei merészek, tiszták és jókedvűek, mégsem kiabálók vagy ízléstelenül hangosak. Férfias, határozott, őszinte, de mindig jószívű. Nem szereti a ködöt, az alkonyi elbágyadásokat, az álmos naplementéket, a fonnyadó rózsákat, az őszi elbúsulásokat. Szeretettel simogatja azonban a muskátli tűzvörös szirmait vagy a rézüst százféle erős hangú sárgáját. Nem keres hálás, szomorkás reflexeket, anyaga sohasem puha vagy könnyű, témái, beállításai, problémái nehezek, kemények, azonban tökéletesen megoldódnak a fölényes rajzi tudásban, az üde, érdekes, mosolygós színhatásokban.

Az akvarellt, mint a művészi észrevevések pepecselgető, nőies kifejezési módját, nem szereti, a pasztell pedig, amely lényegében hordja a puha, tompa, bágyasztó hangulatokat, nála eleven, éles és erejétől élénk. Nem ismer megoldhatatlan problémákat, sápadt kérdőjeleket, lankadt befejezetlenségeket; amibe kezd, azt becsületesen, egyszerűen és harmonikusan bevégzi, mint egy dalkompozíciót. Nyílt, nemes és szókimondó, nem szereti a bizonytalan színeket, a ványadt kedélyállapotokat, egyszerű, érthető a mondanivalója, de ezért soha és sehol sem unalmas vagy köznapi. Vásznaik mindig mesteriek, mindig érdekesek, és a duzzadó derű oly vonzóvá és meleggé teszi őket, mint az olasz ég az umbriai vagy toscanai tájakat.

*

Hogy Pechán József milyen nagy művész volt, azt körülötte, a jól étkező falusi környezetben alig érezte és hitte valaki. A háború, a nyugtalan, változott viszonyok elszakították őt a mesterektől, a tárlatoktól, a művészi tervektől, az őszinte megértéstől, az ostoros bírálatoktól, a siker gyönyörétől, a verseny izgalmától meg képzeletkorbácsoló erejétől. Sokszor lelohadt a munkakedve, máskor ismét fellobbant, mint hamuval, porral küszködő, elhajtott lángcsóva. Pechán József tündöklő tehetsége

szétforgácsolódott háborús gondokban, majd a falusi élet kicsinyességei között, az apró, csillogó ötletek szétgurultak, mint elszakadt gyöngyszemek, és sokan még fel sem vették, figyelemre sem méltatták a feléjük gördülő kincseket. Por ül a tervek tekerceire, az üstökös pálya fénye belefulladt a zsíros közöny sötétjébe, a nemes érzések és akarások elfonynyadnak a szivarfüstös, pohárkoccintós falusi éjszakákban, mint törékeny mimózák idegen, mogorva tájakon.

Pechán József meghalt, és elsüppedt a fásult hangtalanságba, a parvenü ma rideg ízléstelenségébe. Egy-két eltévedt barátja tiszteli és tömjénezi csak emlékét, a nagy alföldi tömegek, a trágyaszagú nábobok, a patentnyakkendő s nyárspolgárok, az olajnyomatokat vásárló szatócsok lenéző nemtörődomséggel haladnak el a gyönyörű művészküszködés, a hatalmas és nagyszerű alkotások mellett. Egy kincses, kínos és kiváló művészet akarásai, megoldásai, szépségei, küzdelmei és színharmóniái elhagyottan, meg nem értetten, összezsúfolva hevernek a szűk verbászi házban, mint harácsolt kincsek a kalóz kamrájában.

Élete: művészsors, halála: az elfulladtak, az elhagyottak hangtalan tragédiája. Lehajtuk fejünket a falusi temető egyszerű sírhantja előtt, és lelkünkben a szomorú játékok nemes borúja foglal helyet. Hisszük és reméljük azonban, hogy ez a lapos, falusi sírhalom kiemelkedik a sivár, dermedt, ólzagú síkságból, nagygyá nő, magassá nő, hegygé csúcsosodik, melynek ormát a magasságok örökös napja aranyozza be, melynek szikár sziklái a megbecsülés, a megértés csodás fényű sugarai cirógatják, mint hosszú, puha, illatos női ujjak, melyek bókolós babért helyeznek a meg nem értett, hősies, hatalmas homlokokra.

SZENTELEKY Kornél

AZ UTOLSÓ GYUFA KAPCSÁN

Ma is emlékszem, az *Erdélyi Helikon* irodalomtörténeti pályázatán valaki azt írta tanulmányában, hogy egy „eleven suszterinas érdekesebb, mint a legjobb esszé”.

Ezt az „érdekesebb” suszterinast akkoriban gyakran fölfedezték, dédelgették és divatban tartották. Szinte kollektív mutogatnivaló lett a Beniczkyné Bajza Lenke őrgörfja után.

Pedig már gyermekkoromban láttam Bécsben egy képképzőművészeti kiállításon. Impresszionista merészségek, nyers és izmos aktok, zavaros allegóriák közül egy zsánerkép vitte el a győzelmi pálmát: az a bizonyos suszterinas, aki egy félig kész fal mögött nagy titokban cigarettára gyújt az utolsó gyufaszállal nadrágja fenekén. A festő, Pechán József rég meghalt, de az

a komikus cipészlegényke, oldalán a kötelezően lelógó új papuccsal, bizony sok elmélet irányát élte túl. Több volt egy értekezésnél, szellemes szikra volt az életből. A szakértők, a zsüri, a laikusok, én, a gyermek-ifjú, mind mulattunk rajta, mind meg is hatódtunk egy kicsit, pedig pedig odahaza be sokszor láttam, amikor kisasnak, történetesen éppen barátaim, rágyújtottak az „első”, titkolt cigarettára valahol a szomszédban. Az életből egy jelentéktelen emlék Bécsben, egy tárlaton egyszerre fontossá lett. Művészi igazsággá, meglepő föloldássá a gyermekkori bűnbeesés szorongása alól.

A suszterinas mint művészi tárgy legyőzte az életbeli suszterinast — ha nem is éppen esszé alakjában . . .

MOLTER Károly

MŰVÉSZTELEP PALICSON*

(. . .)

Csak idehaza mostohagyermeké még a művészet a magyar társadalomnak. Tudományunknak milliós palotája van, és vagyona van az Akadémia kezében, irodalmunk ügyét előkelő irodalmi társaságok: a Kisfaludy és Petőfi Társaság hordozzák vállukon; muzsikánknak pazar operát emelt a király és nemzet bőkezűsége; színházunknak a legkisebb vidéki városban is van temploma. Művészetünket csak most kezdjük decentralizálni.

Ennek a decentralizációnak leghathatósabb formája pedig a művésztelepek létesítése.

És ezen a ponton válik aktuálissá ez a kis fejtegetés.

Csodálatos, hogy: Bácska, hogy Szabadka máig nem gondolt még arra, milyen virágzó művésztelepet lehetne építeni Palicson. A gyors és közvetlen kapcsolat Szabadkával s ezen keresztül a fővárossal predesztinálja Palicsot egy művészkolónia megteremtésére. Nem is szólva arról, hogy Palicsnak fürdőhely mivolta, festői motívumokban bőségesen gazdag vidéke, mennyire kedvező volna a művésztelep létesítésére. De érthetetlen ez a nemtörődömség és közöny, már csak azért is, mert az embereket az *önzésük* is kellett volna már, hogy rávezesse erre az ötletre. Ne beszéljünk kultúráról és művészetről, csak nézzük az önzés szempontjából: lehet-e, kell-e, jó volna-e Palicson művésztelepet létesíteni. Az okos önzés is azt diktálja a megyének, illetve Szabadkának, hogy a művésztelepet csinálja meg.

Miért?

Mert nemcsak mérhetetlen erkölcsi súlyt adna ez a városnak, de még

* *Bácskai Hírlap*, 1914. február 1. 3. p.

anyagi előnyökkel is járma. Hiszen az a sok piktor, kiknek a művésztelep otthont nyújtana, emelné a gazdasági forgalmat is. A telep kiállítására becsődülne a vidék egész intelligenciája; felkeresnék a kolóniát a fővárosi művészek és hírlapírók, s szétvinnék híret, dicsőségét a városnak országszerte. Egyébként, hogy mit jelent a művésztelep egy városnak, azt Nagybánya, Szolnok, Kecskemét, Kassa, Gödöllő példája fényesen illusztrálja. Íme, Kecskeméten már szőnyegszövő telep alakult ki a művésztelep mellett, s most készül berendezkedni a város a keramika gyártására is. A művészek irányt, ízlést adnak az ottani háziiparnak, s a szőnyegszövésével — kenyeret adtak a munka nélküli magyar parasztnak. Micsoda perspektíva tárul ott a szegény nép és a helybeli ipar elé! A legridegebb üzleti szellem is megtalálja itt a maga számítását.

Bízunk benne, hogy a megye és Szabadka város vezető emberei s ez a minden kultúrkérdés iránt fogékony szabadkai intelligencia meg fogják találni a módját annak, hogyan kellene minél rövidebb idő alatt és minél jobban megteremteni a palicsi művészkolóniát. Ezzel a nemes és okos gesztusával a maga társadalmi életét is változatosabbá, tartalmasabbá és élvezetesebbé teszi, ha idehozza a magyar ősgaminek ezt a legtípusosabb fajtáját: a festőt. Forgalmat szerez a városnak, új pénzforrásokat nyit meg népének és olyan dicsőséget a vármegyének, mely a legszebb történelmi tettekkel is kiállja a versenyt. A magyar kultúra történetének egyik legszebb emléke Bács-Bodrog megyéhez fog fűződni, ha megteremti ezt a nagy jövőjű, minden tekintetben nagy fontosságú intézményt.

PECHÁN József festőművész

KIÁLLÍTÁSJEGYZÉK, FŐBB SZAKIRODALOM, EREDETI ÍRÁSOK

1. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1899. évi Tavaszai Nemzetközi Kiállítása, Budapest (Pechán József: *Az utolsó gyufa* — olajfestmény).
2. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Tavaszai Kiállítása, Budapest, 1903 (Rima József álnéven, *A póttartalékos* — olajfestmény).
3. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Tavaszai Kiállítása, 1906., Budapest (*Utolsó napsugár, Ónarckép, Alkonyat, Tél* — olajfestmények).
4. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Téli Nemzetközi Kiállítása, 1906—1907, Budapest (*Csavargó, Tanulmányfej* — olajfestmények).
5. VI. Csoportos Kiállítás a Művészházban, Budapest, 1912 (*Az igazság tüze, amely világít és éget, Falusi utca, Udvar, Hajórakodás, Szüret a Bácskában, Fekvő akt, Delelő, Akttanulmány, Csendélet, Női akt, Kikötő, Akttanulmány II., Haditanács, Iloki táj, Uszály, Táncosnő, Utca, Palánkai kikötő* — olajfestmények, két rajz és egy linómetszet).

A kiállításjegyzék, sajnos, nem teljes. Csak azokat a tárlatokat tüntettük föl, amelyekről katalógusok vagy műbírálatok tanúskodnak. Tudomásunk van arról pl., hogy Pechán József kiállított Münchenben és Bécsben is, de e kiállítások pontos időpontját nem tudtuk felkutatni.

6. Pechán József gyűjteményes kiállítása, Budapest, 1913, Művészház (101 olajfestmény).
 7. Pechán József gyűjteményes kiállítása Újvidéken, Verbászon, Kulán, Palánkán, Zomborban, Cegléden és Ungvárott, 1913, Művészház.
 8. A Művészház palotafelavató kiállítása, Budapest, 1913 (*Az ének, Arckép* — olajfestmények).
 9. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Téli Kiállítása, Budapest, 1913—1914 (*Bocskorjavító Szarajevóban* — olajfestmények).
 10. Pechán József gyűjteményes kiállítása, Verbász, 1918 (58 olajfestmény, két pasztell, négy vízfestmény, 48 rajz, vázlat).
 11. Pechán József hagyatéki kiállítása, Verbász, 1926 (138 olaj-, pasztell- és vízfestmény, rajzok, karikatúrák).
 12. Pechán József emlékkiállítás Szabadkán, Újvidéken, Zentán, Zomborban, Verbászon és Becsén, 1969—1970 (61 olajfestmény, rajzok, vázlatok).
 13. Magyar Képzőművészek alkotásai Vajdaságban 1830—1930 között, Szabadka, 1973—1974 (*Arckép, A művész édesanyja, Álló akt, Patak, Pöstyén, Fürdőzők, Udvar, Az úr mulat* — olajfestmények, *Út* — pasztell).
1. — Festők és szobrászok, *Magyar Újság*, Budapest, 1899, ápr. 27.
 2. — Bohémek vagy: forradalmárok a művészetben, *Határszéli Újság*, Ungvár, 1912. II. 18.
 3. K. E.: VI-ik Csoportos kiállítás a Művészházban, *Művészház*, Budapest, 4. szám, 1912.
 4. — Pechán József gyűjteményes kiállítása Újverbászon, *Az Újság*, 1913. II. 23.
 5. Stötzer Károly: Pechán József gyűjteményes kiállítása, *Haladás*, Újverbász, 1913. I. 13.
 6. Dr. Holstein Gyula: Pechán József új képei, *Haladás*, Újverbász, 1913. II. 6.
 7. Dr. Rózsa Miklós: A Művészház története, Kalauz a Művészház palotafelavató kiállítására, Budapest, 1913.
 8. Rózsa Miklós: *A magyar impresszionista festészet* (Lyka Károly előszavával), Pallas Irodalmi és Nyomdai RT. kiadása, Budapest, 1914., 286 p.
 9. Szenteleky Kornél: Pechán József, *Bácsmezei Napló*, Szabadka, 1912. XII. 24.
 10. Szenteleky Kornél: *Színek és szenvedések*, Emlékezés Pechán József (Dettre János előszavával), Minerva, Szabadka, 1923.
 11. Szenteleky Kornél: Pechán József, *Revü*, Novi Sad, 1926. 1. évf. 4. szám.
 12. B. Szabó György: *Magyar ünnepi játékok, Palics 1952*, Testvériség-Egység, Novi Sad, 1952.
 13. B. Szabó György: Képzőművészetünk a mérlegen, *Híd*, 1952. 7—8. szám.
 14. B. Szabó György: Valóság és harmónia — Jegyzetek Pechán József művészetéről, *Híd* 1954. 7—8. szám.
 15. B. Szabó György: *Tér és idő*, Progres, Novi Sad, 1958.
 16. Szenteleky Kornél: *Ugartörés*, Forum, Novi Sad, 1963.
 17. Bela Duranci: Pechán József, A szabadkai Városi Múzeum katalógusa, 1969.

Csak a jelentősebbeknek vélt írások jegyzékét hozzuk és azokat, amelyek kiegészítik az 1969-ben Szabadkán megrendezett kiállítás katalógusában feltüntetett irodalmat.

18. Pechán Béla: Pechán József életrajza, A szabadkai Városi Múzeum katalógusa, 1969.
 19. Ács József: Pechán József szabadkai tárlata, *Magyar Szó*, 1969. XII. 6.
 20. Bela Duranci: Magyar képzőművészek alkotásai Vajdaságban — A XIX. század vége és a XX. század eleje, A szabadkai Városi Múzeum katalógusa, 1973.
 21. Miloš Arsić: Važan centar Bačke, *Glas*, Verbász, 1974. szám.
 22. Bordás Győző: Nagyobb figyelmet — Egy évforduló kapcsán, néhány hónappal megkésve, *Magyar Szó*, Kilátó, 1975. VIII. 2.
 23. Lábadi Károly: Megérkezett a feledésből, *Magyar Képes Újság*, 1977. III. 15.
-
1. Nagybányaér Impressionen, *Palanka*, 1908. IX. 5.
 2. Az újverbászi gimnázium rajzkiállítása, *Haladás*, Újverbász, 1913. VI. 12.
 3. Egy szó a modern művészetről (Az 1913-ban Verbászon megrendezett gyűjteményes kiállítás katalógusában).
 4. Művésztelep Palicson, *Bácskai Hírlap*, Szabadka, 1914. II. 1.
 5. Die Kunststlerausstellung des Künstlerhauses, *Budapester Tagblatt*, 1915. XI. 23.